
**НАРОДЖУВАНІСТЬ В УКРАЇНІ
НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ:
СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ,
НОВІ СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ**

УДК 314.3(477)

*І.А. КЛОЧАН,
кандидат економічних наук, доцент,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Сучасний рівень народжуваності в Україні є досить низьким, хоча за сумарним показником народжуваності вона посідає, на відміну від ситуації на початку поточного десятиріччя, вже не останнє місце серед країн Європи. Обвальне зниження народжуваності розпочалось в Україні у 1989 р. Найнижчі її показники були зареєстровані в 2001 р., а починаючи з 2002 р. і до сьогодні спостерігається підвищення народжуваності в Україні. Для подальших прогнозів зміни рівня народжуваності на майбутнє необхідно дослідити основні чинники, що сприяли зростанню народжуваності в 2003–2008 рр. та тенденції їх зміни. При цьому доволі важливим є регіональний аналіз народжуваності, що дасть змогу запровадити диференційовану соціальну політику в регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання народжуваності завжди були в центрі наукових досліджень таких учених, як: В.С.Стешенко, О.І.Піскун, О.У.Хомра, І.М.Прибиткова, В.Б.Євтух, Е.М. Лібанова, І.О.Курило, А.М.Марченко, В.М.Новіков, В.В.Онiкiєнко, С.І.Пирожков, Н.А.Фойгт, К.І.Якуба. Проте досить багато аспектів народжуваності потребує більш детального вивчення, особливо, це стосується основних складових, що її формують.

Постановка завдання. Одним з актуальних питань вивчення народжуваності в Україні є детальне дослідження складових, що формують коефіцієнт народжуваності жінок репродуктивного віку в регіонах.

Метою статі є індексний аналіз спеціального коефіцієнта народжуваності протягом 2003–2008 рр., а також визначення основних складових його зміни – інтенсивності вікової народжуваності та впливу на це змін у віковому складі жінок репродуктивного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. За період 1990–2001 рр. кількість народжених дітей в Україні зменшилась на 280,7 тисяч, або майже на 43%, а спеціальний коефіцієнт народжуваності – на 23,4 п.п. (44%). З 2002 р. народжуваність почала зростати, однак на сьогодні вона ще не досягла рівня 1990 р., а перебуває на рівні 1993–1994 рр. Проте, якщо порівняти 2001 і 2008 рр., то кількість народжень збільшилась на 36%, а спеціальний коефіцієнт народжуваності зріс на 42%.

Аналогічними є тенденції коливання народжуваності за типом поселення, але спеціальний коефіцієнт народжуваності у сільській місцевості, порівняно з містами, був вищим у 1990 р. на 15,7 п.п. (32%), а станом на 2008 р. розрив зменшився до 10,1 п.п. (26%) через більш швидкі темпи зростання у поточному десятиріччі рівня народжуваності міського населення.

В середньому по Україні спеціальний коефіцієнт народжуваності за період 2003–2008 рр. зріс з 33‰ до 42‰ (або майже на 30%). За даний період істотно змінилася інтенсивність народжень у кожній віковій групі, за рахунок якої спеціальний коефіцієнт народжуваності зріс на 24%, або на 8,1 п.п. Зміна структури жінок репродуктивного віку також призвела до зростання народжуваності на 5%, або на 1,6 п.п. У сумарному впливі цих двох факторів на зростання спеціального коефіцієнта народжуваності більшим виявився вплив інтенсивності народжуваності у вікових групах, що становить 84% сукупного впливу, тобто динаміка частоти народжень за віком є визначальним чинником зростання народжуваності в Україні за останні шість років.

Індексний аналіз динаміки спеціального коефіцієнта народжуваності за типами поселень протягом 2003–2008 рр. (табл. 1) свідчить про відмінності щодо факторів зростання спеціального коефіцієнта народжуваності. В міських поселеннях за останні 5 років він зріс на 9,9 п.п. (33%), але при цьому найбільш значне зростання спостерігалось в 2006 та 2008 рр., за які зростання народжуваності жінок репродуктивного віку становило 2,8 та 3,5 п.п. відповідно. Вплив структури жінок віком 15–49 років є досить значним і в динаміці коливається у межах 19–25%, за винятком 2005 року, в якому він склав 42%.

Таблиця 1

Індексний аналіз спеціального коефіцієнта народжуваності населення у 2004–2008 роках (порівняно з 2003)*, промільні пункти

Роки	Міські поселення			Сільська місцевість		
	Загальна зміна	в тому числі за рахунок		Загальна зміна	в тому числі за рахунок	
		вікової народжуваності	структури жінок віком 15–49 років		вікової народжуваності	структури жінок віком 15–49 років
2004	2,14	1,62	0,52	0,40	0,47	-0,07
2005	2,32	1,35	0,97	0,23	0,29	-0,06
2006	5,13	3,79	1,34	3,87	3,75	0,12
2007	6,32	4,61	1,70	5,57	5,07	0,50
2008	9,91	7,94	1,97	9,26	8,37	0,89

*Джерело: розрахунки за даними Державного комітету статистики

У сільського населення спеціальний коефіцієнт народжуваності в 2003–2008 рр. зріс на 9,3 п.п., або 23%, але при цьому у 2004–2005 рр. спостерігалось незначне зростання рівня народжуваності на 0,2–0,4 п.п. Рівень народжуваності починає різко зростати саме у 2006 та 2008 рр. При цьому, на відміну від міських жителів, вплив структури жінок репродуктивного віку на спеціальний коефіцієнт народжуваності незначний і в 2007–2008 рр. становив 9–10%, а в 2004–2005 рр. цей фактор справляв негативний вплив, що пов'язано зі змінами в структурі жінок дітородного віку на користь старших вікових груп.

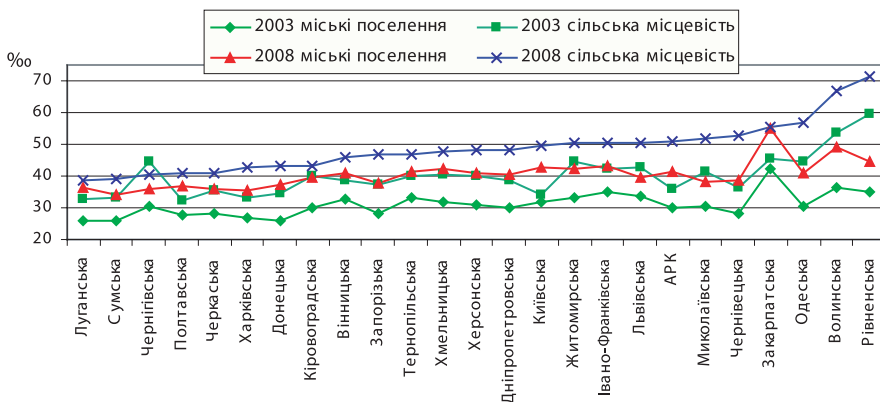
Слід зазначити, що в обох типах поселень є спільна тенденція зростання спеціального коефіцієнта народжуваності у 2006 і 2008 роках. Дане явище можна пов'язати із впливом вагової одноразової допомоги при народженні дитини, яка діє з 1 квітня 2005 року (становила 8497 грн.), а з 1 січня 2008 року зросла, залежно від черговості народження дитини, до дванадцяти з половиною (перша дитина) – п'ятдесяти тисяч гривень (третя і наступні діти). Але, як свідчить європейський досвід, одноразова допомога при народженні дитини сприяє тимчасовому зростанню народжуваності, за яким може відбутись його зниження. Адже, як правило, соціальні виплати сприяють зрушенням лише у календарі народжень, тобто реалізації запланованих на пізніші терміни народжень.

Звичайно, існують і відверто негативні оцінки одноразової грошової допомоги при народженні дітей, які базуються на припущеннях щодо зростання народжень у маргінальних сім'ях лише з метою отримання матеріальної винагороди. У будь-якому випадку, крім грошової “винагороди” за народження дитини, держава має забезпечити ширший комплекс умов, сприятливих для зростання здорових дітей.

Слід також спинитись на відмінностях впливу вікової структури жінок репродуктивного віку на зміну спеціального коефіцієнта народжуваності в селах і містах України. У сільській місцевості вплив структури жінок є доволі малим і становить 9–10%, тоді як в містах –20–27%. Тобто у селах підвищення спеціального коефіцієнта зумовлено в основному безпосереднім зростанням повікової народжуваності жінок репродуктивного віку, тоді як в містах значну роль відіграє покращення структури жінок репродуктивного віку у бік збільшення частки молодих жінок з високою народжуваністю.

Згідно з прогнозом основних параметрів демографічного розвитку України очікується, що покращення вікової структури жінок репродуктивного віку, а саме — збільшення частки її найактивнішої щодо дітонародження частини (що нині позитивно впливає на динаміку народжуваності в країні), збережеться лише до початку другої декади ХХІ століття, після чого перспективи підвищення рівня народжуваності залежатимуть виключно від росту дітородної активності населення [3, с. 68].

Регіональні зміни спеціального коефіцієнта народжуваності за типами поселень у 2003–2008 рр. (рис. 1) свідчать про його підвищення. Винятком є лише сільське населення Чернігівської області, де народжуваність знизилася на 4,2 п.п., або 9%.

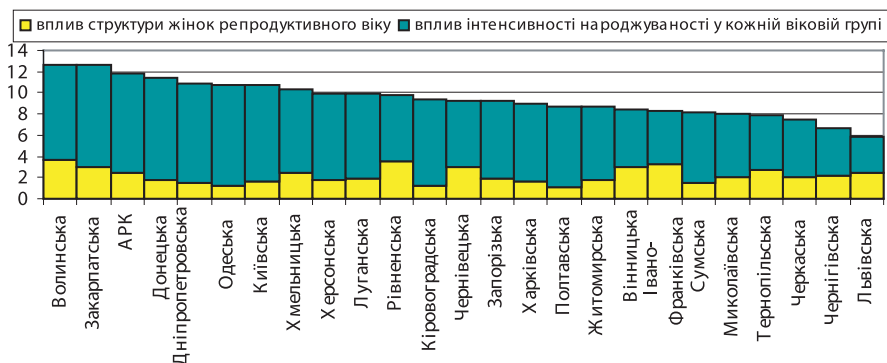
Джерело: дані Державного комітету статистики

Рис. 1. Спеціальний коефіцієнт народжуваності в міських поселеннях та сільській місцевості регіонів України у 2003 та 2008 рр.

Лідером в абсолютному і відносному зростанні спеціального коефіцієнта народжуваності є сільське населення Чернівецької та Київської областей, у яких за п'ять останніх років відбулося зростання на 16,4 п.п. і 15,7 п.п., що становило, відповідно, 44% та 45%. Серед міського населення найвищі темпи зростання були у Донецькій області – 11,5 п.п., або 44%. При чому простежується закономірність – у регіонах з доволі низькими спеціальними коефіцієнтами народжуваності вищі темпи їх зростання.

Така закономірність стосується і міського та сільського населення регіонів України. Народжуваність жінок репродуктивного віку міського населення історично є нижчою порівняно з сільським, тому темпи приросту у 2003–2008 рр. у містах становили по регіонах 17–44%, а в селах – 9–45%. За рахунок цього розрив між спеціальними коефіцієнтами народжуваності сільського і міського населення у регіонах у 2008 р. знизився до 1–61%, тоді як у 2003 р. становив 8–71%.

Для визначення регіональних аспектів зміни спеціального коефіцієнта народжуваності за видами поселень також було проведено індексний аналіз по областях України. У міському населенні (рис. 2) за останні шість років відбулося зростання спеціального коефіцієнта народжуваності по всіх областях України у межах 5,9–12,7 п.п. Найбільше він зріс (на 12,7 п.п.) в Закарпатській і Волинській областях, а найменше у Львівській – на 5,9 п.п.

Джерело: розрахунки за даними Державного комітету статистики

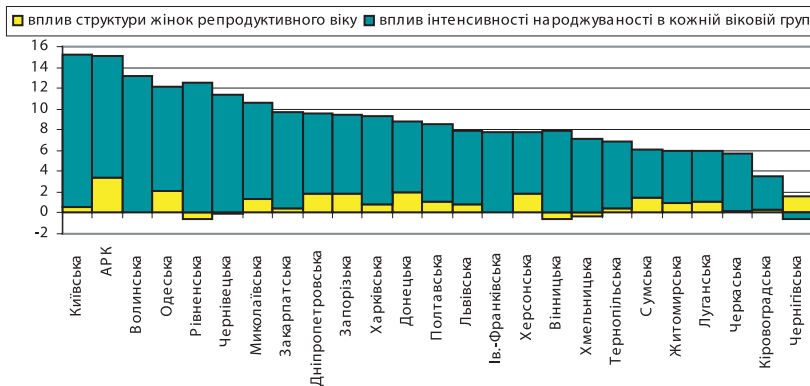
Рис. 2. Зміна спеціального коефіцієнта народжуваності для міських жителів по регіонах України у 2003–2008 роках за рахунок окремих факторів, промільні пункти

На зростання спеціального коефіцієнта народжуваності у міських поселеннях регіонів країни позитивно вплинули і покращення вікової структури жінок репродуктивного віку, і підвищення повікових коефіцієнтів народжуваності. Вплив останнього є визначальним і формує зростання спеціального коефіцієнта по областях на 58–89%. Але при цьому є регіони, в яких і вплив покращення вікової структури жінок є досить вагомим. Так, у Львівській області зростання спеціального коефіцієнта народжуваності на 42% зумовлено покращенням вікової структури. Ще у шести областях частка впливу покращення вікової структури жінок у динаміці спеціального коефіцієнта народжуваності становила 30–40%. У восьми областях вона коливалась у межах 20–30%, а ще в десяти – 10–20%. Слід зауважити, що найвищий рівень зростання спеціального коефіцієнта народжуваності в межах 10–12,6 п.п. є саме в тих областях, де вплив вікової структури жінок не дуже значний (в межах 11–28%).

Найвища частка впливу вікової структури жінок репродуктивного віку на зростання спеціального коефіцієнта народжуваності в областях, де досить високою є частка сільського населення (40–59%). Можна зробити висновок, що покращення вікової структури жінок репродуктивного віку в містах пов'язано зі зростанням частки молодих жінок 20–30 років і зумовлено їх переміщенням з сільської місцевості. Для підтвердження було проведено кореляційний аналіз між часткою сільського населення та часткою впливу вікової структури жінок репродуктивного віку на зростання спеціального коефіцієнта народжуваності в областях. Отримано коефіцієнт парної кореляції 0,6, що свідчить про досить тісний зв'язок між досліджуваними показниками і підтверджує вплив урбанізації на підвищення народжуваності міського населення України.

При цьому області з переважно міським населенням, тобто економічно розвинені й урбанізовані (Дніпропетровська, Донецька) за шість років мають значне зростання спеціального коефіцієнта народжуваності на 10,9–11,6 п.п., яке на 85–86% зумовлено підвищенням повікових коефіцієнтів народжуваності. Це можна пояснити економічним зростанням в Україні у 2000–2008 роках, що найбільшою мірою «відчули на собі» самі жителі міст.

Індексний аналіз спеціального коефіцієнта народжуваності у сільських поселеннях в 2003–2008 рр. (рис.3) свідчить про зростання спеціального коефіцієнта народжуваності, яке коливається по областях у межах від 0,9 п.п. до 15,3 п.п. Варіація зміни спеціального коефіцієнта народжуваності в селах становила 38%, тоді як у містах – лише 18%, що свідчить про досить високу варіацію показників зростання досліджуваного індикатора народжуваності у сільській місцевості України.

Джерело: розрахунки за даними Державного комітету статистики

Рис.3. Зміна спеціального коефіцієнта народжуваності для сільських жителів регіонів України у 2003–2008 рр. за рахунок окремих факторів, промільні пункти

Найвище зростання спеціального коефіцієнта народжуваності протягом 2003–2008 років є в Автономній Республіці Крим та Київській області і становить 15,1% та 15,6% відповідно. Найнижче – у Чернігівській області – лише 0,9%.

Слід зазначити, що у сільській місцевості України вплив покращення вікової структури жінок на зміну спеціального коефіцієнта народжуваності є меншим, порівняно з міським населенням, а подекуди й негативним і становить в середньому від -8,8% до

23%, єдиний виняток становить Чернігівська область, де знижувались вікові коефіцієнти народжуваності, і спеціальний коефіцієнт народжуваності зріс за рахунок покращення вікової структури жінок.

В п'яти областях зафіксовано найвищий вплив структурного чинника 20–24%, в шести 10–20%, ще у дев'яти – від 0 до 10%. Причому Волинська і Івано-Франківська області мають незначний вплив вікової структури 0,2–0,3%. А в чотирьох областях у сільського населення спостерігається негативний вплив вікової структури жінок репродуктивного віку, що зумовлено зростанням частки жінок старше 35 років: це Чернівецька (-1%), Хмельницька (-4%), Рівненська (-5%) і Вінницька (-9%) області. Але високе зростання спеціального коефіцієнта народжуваності (в межах 10–15 п.п.) відбувається і в областях з досить високим впливом структури населення, і з незначним. Так, в Автономній Республіці Крим спеціальний коефіцієнт народжуваності зріс на 15,1 п.п., а частка впливу покращення вікової структури жінок становить 22%, в Київській області зростання коефіцієнта було аналогічним, але вплив вікової структури жінок репродуктивного віку становив лише 4%. У Рівненській області зростання коефіцієнта становило 11,7 п.п., але вікова структура вплинула негативно, зумовивши зниження спеціального коефіцієнта на 5,4 п.п.

Висновок. Позитивні тенденції зростання народжуваності в Україні, що склалися у 2003–2008 рр., зумовлені значною мірою зростанням інтенсивності народжуваності жінок репродуктивного віку. Хоча значним є вплив покращення структури жінок репродуктивного віку в міських поселеннях. Це особливо помітно в регіональному розрізі, де покращення вікової структури жінок у віці 15–49 років в сукупному впливі зростання спеціального коефіцієнта народжуваності в окремих регіонах сягало 42 відсотків. Причому у сільського населення цих же регіонів вплив даного чинника був незначним або взагалі негативним. Це в основному області з досить високою часткою (40–59%) сільського населення. Тому, поряд з соціальною політикою держави, з метою підвищення народжуваності, необхідна зважена політика щодо підтримки розвитку сільських територій, де історично склалась висока народжуваність і які є джерелом культурного та духовного надбання України.

Джерела

1. *Демографія* и статистика населения: Учебник /И.И.Елисеева, Э.К.Васильева, М.А.Клупт и др.; Под ред. И.И.Елисеевой. – М.: Финансы и статистика, 2006. –688 с.
2. *Офіційний сайт* Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. *Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів.* – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 288 с.
4. *Курило І.О.* Тенденції народжуваності в Україні у контексті подальшої трансформації суспільства // *Демографія та соціальна економіка.*–2006.–№1.– С.38–45.
5. *Борисов В. А.* Демографія. – М.: Издательский дом NOTABENE, 1999. – 272 с.

Анотація. У статті проведено індексний аналіз спеціального коефіцієнта народжуваності в 2003–2008 роках. Визначено вплив повікової народжуваності та вікової структури жінок репродуктивного віку на народжуваність міського і сільського населення регіонів України.

Аннотація. В статті аналізується динаміка спеціального коефіцієнта рождаємості в 2003–2008 роках. Проведен індексний аналіз впливу вікової структури жінок репродуктивного віку та вікових коефіцієнтів рождаємості міського та сільського населення по регіонах України.

Summary. In the article the index analysis of the special coefficient of birth-rate is conducted in 2003–2008 years. Certainly influence of age-old birth-rate and age-dependent structure of women of genital age on the birth-rate of urban and rural population of regions of Ukraine. Considerable influence of improvement of age-dependent structure of women of genital age is set on a birth-rate in all regions of urban population of Ukraine. In rural locality this factor plays as negative so positive role. Influence of urbanization of population is on the whole marked on a birth-rate in the regions of Ukraine. Thus a rural population has higher variation of age-old birth-rate. In 2008 year a quantity of women age 0–14 years is on 38,5% less than, than by age 15–30 years, that is why on a prospect the decline of birth-rate is forecast due to diminishing of amount of women of genital age.

Ключові слова: народжуваність, спеціальний коефіцієнт народжуваності, репродуктивний вік, вікова структура.

Ключевые слова: рождаемость, специальный коэффициент рождаемости, репродуктивный возраст, возрастная структура.

Keywords: birth-rate, special coefficient of birth-rate, genesial age, age-related structure.

Стаття надійшла до редакції журналу 08.12. 2009 р.